

Литвин О. Г.

Національний університет «Львівська політехніка»

**СПРОБИ ВНОРМУВАННЯ УКРАЇНСЬКОЇ ТЕХНІЧНОЇ
ТЕРМІНОЛОГІЇ В ЛЕКСИКОГРАФІЧНИХ ПРАЦЯХ**

У статті висвітлено проблему опрацювання технічних термінів у період піднесення української термінографії (20–30-ті роки ХХ ст.). Проаналізовано особливості окремих праць щодо лексикографічного опису технічних термінів відповідно до етапу розвитку української термінографії, показано взаємозв'язок розвитку мови і лексикографії. Словники того періоду віддзеркалюють розвиток термінознавчої думки, коли процес термінотворення набув рис свідомої й цілеспрямованої діяльності, до якої залучалися як філологи, так й інженери за фахом, а провідним був етнографічний принцип методології укладання словників. Показано, що ще на початкових етапах формування вітчизняної української наукової термінології у технічній термінології намагалися досягти бажаної системності. Зазначено, що автори словників брали до уваги такі лексикографічні параметри: орфографію, наголос, граматичну інформацію та сполучуваність термінів, семантичний параметр подавали частково. У статті вказано, що словники цього періоду важливі не тільки як термінологічний матеріал, а й як джерело нормативних норм української мови, які були вилучені з лексикографічних праць, коли українська мова практично набула недержавного статусу. Указані словники є визначальними щодо створення й унормування української технічної термінології і стали основою для розвитку української наукової мови загалом.

Здійснено комплексний аналіз лексикографічних параметрів термінографічних праць сучасного періоду (кінець ХІХ – початок ХХІ ст.), що фіксують українські технічні терміни. Проаналізувавши лексикографічний опис технічної термінології у сучасних перекладних словниках, простежуємо, що термінографи Львівської політехніки обґрунтовано продовжують відроджувати автентичні українські терміни, зафіксовані у словниках «золотого десятиліття». Автори подають багатозначні терміни, синоніми, намагаючись повернути до вжитку терміноодиниці, «репресовані» за часів тоталітаризму; для опису термінологічного матеріалу використовують лексичні, акцентуаційні, морфологічні лексикографічні параметри. Також спостерігаємо повернення етимологічного написання й звучання технічних термінів; зауважено, що термінографи у своїх працях почали вживати і поступово впроваджувати автентичні норми української літературної мови ще до 2019 р., до ухвалення чинного правопису.

Ключові слова: технічна термінологія, термінологічні словники, лексикографія, термінографія, лексикографічні параметри.

Постановка проблеми. Словники є матеріальною базою лінгвістичних досліджень і джерелом наукової й історико-культурної інформації, оскільки вони фіксують систематизований, апробований матеріал і відіграють надзвичайно важливу роль у впровадженні та поширенні мовних норм, піднесенні мовної культури. Видання словників завжди залишається в полі зору вітчизняних науковців, оскільки кожен словник розкриває динаміку розвитку тієї чи іншої терміносистеми, зокрема й української наукової термінології у цілому. Основним завданням сучасної термінографії є систематизація й унормування терміносистем, тому важливо всебічно вивчити окремі терміносистеми як у їх синхронному зрізі, так і в діахронії, а впорядкування терміносистем слід

починати зі з'ясування основних тенденцій їх історичної еволюції.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Питання лексикографічного опису досліджували у своїх працях українські та зарубіжні науковці Ф. Заболоцький [4], І. Кочан [6], З. Куньч [7], В. Мейзерська [9], Г. Наконечна [1], Л. Полюга [10], Л. Симоненко [13; 14], В. Старко [16], Л. Харчук [1], В. Широков [18] та ін. Лексикографічні праці, укладені в різні періоди розвитку української наукової термінології, відображають багатий виражальний потенціал української мови, творчий підхід авторів до кожного терміна, що має велике значення для формування технічної термінології й утвердження української мови в усіх галузях буття суспільства.

Постановка завдання. Мета статті – проаналізувати словники, що фіксують українські технічні терміни на етапі становлення технічної термінології, а також лексикографічні праці сучасного періоду; подати характеристику перекладних словників, які містять технічні терміни, щоб дослідити взаємозв'язок розвитку мови та лексикографії. Об'єктом аналізу є термінологічні технічні словники 20–30-х років ХХ ст. та кінця ХІХ – початку ХХІ ст. Щоб досягти зазначеної мети, потрібно виконати такі завдання:

– виявити специфічні риси лексикографічних праць, виданих у період «золотого десятиліття», щодо способу подання термінологічного матеріалу;

– проаналізувати сучасні перекладні (російсько-українські) словники, у яких подана технічна термінологія, щодо подання термінологічного матеріалу і дотримання норм української літературної мови;

– охарактеризувати основні параметри досліджуваних термінологічних словників.

Сучасна українська термінографія має низку невирішених питань, що стосуються створення надійної джерельної бази, основою якої слугуватимуть наукова й науково-популярна література, лексикографічні джерела, державні стандарти на терміни та визначення, наукові праці з лексикології, термінології [13]. Дослідження є актуальним для україністики, адже порівняння термінного складу словників «золотого десятиліття» і сучасних дасть змогу вдосконалювати й унормувати наукову технічну термінологію, а також буде підставою для висновків про зміни у складі досліджуваної термінології: заміну одних терміноодиниць іншими, вилучення термінів-синонімів.

Виклад основного матеріалу. Українська термінологічна лексикографія була започаткована у II половині ХІХ ст. і проходила різні періоди у своєму розвитку: піднесення (20–30-ті, 50–80-ті роки ХХ ст.); «спокою» у проміжку між цими датами, що пов'язано з екстралінгвальними чинниками (звинувачення українських учених у націоналізмі, курс на русифікацію суспільства, недержавний статус української мови; новий поступ у розбудові технічних терміносистем, а відповідно, і термінографії (остання чверть ХХ – дотепер)), які називають «термінологічним вибухом», зумовленим практичними потребами: забезпеченням державотворення, освітнього процесу, преси, радіо, телебачення нормативною термінологією [14]. Щоб показати тенденції у розвитку лексикографії, проаналізуємо словники, які

вийшли у періоди піднесення української термінографії (20–30-ті, 90-ті роки ХХ – поч. ХХІ ст.).

П. Гриценко відзначає, що в 20-ті роки ХХ ст. формується простір функціонування української літературної мови, а «зміна мовного коду України – заступлення російської мови українською у визначальних сферах спілкування – виростала із задекларованого знесення офіційних заборон й утисків використання української мови і водночас із практичної діяльності широких кіл інтелігенції, об'єднаної організаційно й інтелектуально навколо ідеї побудови україноцентричної держави. Забезпечення відродження, розвитку й розширення використання української мови було однією із засад і передумов створення в 1918 р. Української академії наук» [2]. Розквіту набуло створення термінологічних словників різних галузей знань, бо «йшлося не тільки про створення відповідної технічної літератури українською мовою, а на порядку денному стояла підтримка пориву широких народних мас до української мови і культури» [3, с. 4].

Основні тенденції цього періоду укладання лексикографічних праць відображені у «Словнику математичної термінології (проект) ч. II. Термінологія теоретичної механіки», який видав Ф. Калинович 1926 р. [5]. Зазначено у передмові, що зредагувала цей словник Математична секція Природничого відділу Інституту української наукової мови УАН і Математично-природописно-лікарська секція НТШ у Львові, що свідчить про порозуміння та співпрацю між двома авторитетними установами щодо усталення української термінології. Разом із математиками над словником працювала визначний термінолог О. Курило. На думку Ю. Шевельова, «у широкій колективній нормалізаційній праці тих років чи не на перше місце треба поставити поруч О. Синявського ... В. Ганцова ... Курило в царинах фахового словництва, словотвору, синтакси й фразеології» [17, с. 44]. У цей час провідним був етнографічний принцип у творенні термінів. Розглянемо лексикографічні параметри другої частини «Словника математичної термінології», де подано терміни теоретичної механіки, що є в основі техніки. Математична секція всі термінологічні одиниці погоджувала з Технічним відділом, адже представники цього відділу брали участь у редагуванні таких термінів [5, с. 5]. Укладач звертає увагу користувача на те, що це лише проект, тому подальша практика внесе свої корективи. У словниковій статті як реєстрове слово подано український термін, якщо був влучний, дописуючи поруч і загальноживаний міжнародний термін, коли такої терміноодиниці не було,

як зазначив автор, то реєстровим залишався міжнародний, а український термін ішов як матеріал. Біля кожного слова подано джерело й сторінку, слова пронумеровано, а терміни чужими мовами подано лише до головних, реєстрових; зафіксовано синоніми з номерами слів, до яких вони стосуються. Ф. Калинович у словниковій статті подає терміни по-різному: влучні (на думку Секції) подано курсивом, а терміни, які не рекомендує Секція, але вважає за можливі, звичайним шрифтом, а помилкові – у квадратних дужках. У словникових статтях теж відображено поправки НТШ у Львові «Льв.», але на деякі терміноодиниці Секція не могла погодитися, як зазначено у передмові, «інколи з чисто філологічних міркувань. Однак ці поправки внесені в словник, тільки взяті в квадратні дужки» [5, с. 6]. Для зручності подано «Русский указатель к словарю украинской математической терминологии ч. 2», покажчики термінів німецькою і французькою мовами. Наприклад, переклад російського терміна *шаг винта* 275:

«275. Крок гвинта. Л. Фіз. 75; хід – Сек.: висота – Сав. Ф. 188; [крок скрута Льв.; поступ шруби Секун.; високість оберту (поверту) шруби Секун.] / шаг винта / Schraubenhohe, Steigung der Schraube, Ganghöhe/pas de helice.

Крок скрута 275.

Кругобіг 276.

Круговий рух 659» [5, с. 15].

До цієї словникової статті увійшов термін *крок гвинта* з підручника д-ра В. Левицького «Фізика для висших клас середніх шкіл» (Львів, 1912), термін *хід* рекомендує Математична секція; *висота* – з «Учебника физики для старших класъ гимназіяльныхъ» (Львів, 1885) д-ра Е. Савицького; а *крок скрута* внесла як поправку Математично-природописно-лікарська секція НТШ у Львові; *високість оберту (поверту) шруби* взяли з «Німецько-російсько-українського словника термінів з обсягу механіки з українським та російським покажчиками» (Київ, 1925) Т. Секунди. Зауважимо, що синонімія – зовсім не бажане явище в термінології, але на етапі становлення терміносистеми, коли йде природний відбір удалого терміна, терміни-синоніми автори подають у словниках, щоб мати вибір у фаховій літературі, щоб прослідкувати, який термін буде частіше вживатися.

У розбудові термінологічної справи у 20–30-ті роки ХХ ст. однією з найважливіших галузей була технічна термінологія. На думку П. Гриценка, перлиною «золотого десятиліття» є «Словник технічної термінології (загальний):

Проект», який створили І. Шелудько та Т. Садовський 1928 р. у Києві як Х том *Матеріалів української термінології та номенклатури* [3, с. V; 15]. У цій лексикографічній праці зафіксовано, як зазначили автори, «тахітум термінів із механіки, електротехніки, будівництва, шляхової справи, і менше розроблено – морську техніку, військову та вузчі фахи хемічної технології» [15, с. 12].

Вартим уваги, на нашу думку, є опис процесу впорядкування матеріалу й укладання цього словника. У передньому слові І. Шелудько пише: «Ми словник уклали як російсько-український, бо гадали, що на першій порі, доки не вийде у світ досить книжок, писаних українською мовою, переважна більшість користувачів буде виходити від російської мови, а надалі, у майбутньому, такий словник буде придатний перекладачам з російської мови... Маючи на оці допомогти сучасному технікові, ми поширили зміст і розуміння самого словника від термінологічного до словника фахової мови, де поруч назв технічних, речей та процесів, подали назви сировини, виробів та важливіші звороти й специфічну фразеологію з живої мови виробництва» [15, с. 12]. Термінний матеріал поділили на категорії. «Перша категорія – це суто-фахові терміни, що безпосереднім змістом становлять назви з тої чи тої технічної галузі, як-от: «маховик», «коммутатор», «скалля», «штрек». Друга – слова, взяті з живої мови, але які мають застосування в техніці в спеціальному розумінні, як ось: «втома (металів)», «випадання (з синхронізму)», «гамування (іскор)» тощо. Нарешті, третя категорія – це слова з інших галузей знання, що є тільки дотичні до техніки в процесі виробництва, але які так тісно зрослися з певним фахом, що була поширеністю своєю переважають над суто-фаховою термінологією» [15, с. 13].

Словник укладено гніздовим способом (для зручності користування подано український показник). Терміни описано так: «Спочатку подано загальне розв'язання терміна, потім усі застосування чи відтінки поняття, що розрізняють або прикладами, або поясненням, в якому розумінні має чинити даний відтінок, та з рештою позначено розділ науки, де вживається це слово, з поданим розв'язанням. Далі за абеткою визначальних слів подано зложені з основним словом терміни, за ними йдуть в абетковому порядку терміни, зложені з основним словом гнізда через риску, а наприкінці – фразеологічні звороти, що до їх складу входить гніздове слово» [15, с. 14–15].

Окрім значень термінів, автори подають такі лексикографічні параметри: наголос (над

усіма українськими словами й над закінченнями Р. в. одн., а також подано слова, значення яких відрізняються наголосом, наприклад «досипа'ти» і «доси'пати»); граматичний параметр, наприклад рід іменників «коло всіх речівників чоловічого роду є закінчення родового відмінку, бо часто-густо буває тяжко встановити кінцеву його голо-сну, чи то буде «а(я)», чи «у(ю)», як ось: «трам-вай» – «трамваю», чи «трамвая», «поїзд»-«(да)» чи «(ду)». Родовий відмінок так само ми пода-ємо коло речівників жіночого роду із закінчен-ням на приголосну, щоб, буває, не сплутати рід їх із чоловічим родом; так – «купіль (-пелю)», «черінь(-реня)», як видно з родового відмінку будуть чоловічого роду, а «червінь(-вени)», «жужель(ли)» – жіночого роду. Крім того, коли передкінцевий склад має випадне чи то перехідне «о» і «е», то до закінчення родового відмінку додаємо й передкінцевий склад, а такі форми матимуть, якраз ті речівники, що до них пода-ємо родовий відмінок («метр(-тра)», «ступінь(-пеня)», «гніт(-гнота)», «потужність(-ности)»). Ще може бути сумнів щодо закінчень родового відмінку речівників, що не мають однини, тим то й до них подаємо закінчення родового відмінку (напр.: «таблі(-бель)», «терези(-зів)»). До слів, що не відмінюються, додаємо в дужках (неизм.), фік-сують тільки ті російські активні дієприкметники, які в українській мові мають відповідник – при-кметник» [15, с. 14]. Зі сказаного випливає, що І. Шелудько та Т. Садовський звертають увагу на фонетичні й морфологічні норми: зауважили, що наголос в українській мові рухомий, закінчення родового відмінка розрізняють не лише лексичне, а й граматичне значення, чим намагаються досягти бажаної системності, яка прослідковується у під-ходах до словотворення термінів [1, с. 90–119].

Для прикладу наведемо одну словни-кову статтю: Гайка – мўтра; г. барашко-вая – баранчик (-ка), баранець (-нця); г. быстро-смыкающаяся – хуткозлўчний (-ка) рукавний; г. диф-ференциальная – мўтра диференційльна; г. дере-вянная – м. дерев'яна; г. зажимная – м. затискна́; г. нажимная – м. натискна́; г. промежуточная – м. проміжна́; г. раз'емная – м. рознімана́; г. рогатая (в сноповяз.) – м. рогата́; г. рукавная – м. рукавна́; г. свертная, быстро-смыкающаяся – хуткозлўчний рукавний; г. скользящая – м. пересувна́; г. соеди-нительная – м. злўчна́; г. тарелкообразная – м. тарілкува́та; г. тычковая – м. коронко́ва; г. уста-новочная – м. установна́; г. шайбообразная – м. шайбува́та; г. шестигранная – м. шостигранча́ста; г.-направитель – м.-напрямна́ця [15, с. 45].

Беручи до уваги параметризацію термінологіч-ного матеріалу «Словника технічної термінології», прослідковуємо, що автори прагнули нормалізу-вати систему технічних позначень, «що потребу-ють закріплення за одним поняттям єдиної номі-нації, уникання синонімії, широко відтворювали наявні в українській мові альтернативні засоби називання, демонструючи потужний номінатив-ний потенціал української мови» [3, с. 15]. Цей словник створений за етнографічним принципом, адже автори прагнули «наблизити наукову мову до звичайної живої мови народу, щоб наукова фраза, науковий термін чи назва самою своєю формою, своїм словотвором були зрозумілі й близькі наро-дові, народній мові» [8, с. 28]. Деякі зазначені вище граматичні форми сучасна редакція Українського правопису (2019 р.) частково повернула в україн-ську мову: у Р. в. однини іменники III відміни на -ть можуть набувати як варіант закінчення -и; *проект, проєкція*. Зауважимо, що на ці правила звертали увагу українські лексикографи.

Отже, проаналізовані праці важливі не лише як термінологічний матеріал, а як джерело нор-мативних норм української мови, які були вилу-чені з лексикографічних праць, коли розпочалася русифікація, а українська мова набула другоряд-ного статусу. Указані словники є зразковими щодо створення й унормування української технічної термінології та є основою для розвитку україн-ської наукової мови загалом.

Проаналізуємо деякі лексикографічні праці термінографічної серії *СловоСвіт*, започаткова-ної у 2000 р. У передмові до «Російсько-україн-ського та українсько-російського словника термі-нів будівництва й архітектури» С. Жуковського, Р. Кінаша, Л. Полюги, В. Базилевич зазначено, що «автори Словника продовжують традиції україн-ських термінологів 20-х років ХХ ст., працівни-ків Інституту наукової мови ВУАН і вважають, що для формування національних термінологічних систем доцільно залучати і діалектні слова, реміс-ничу лексику різних регіонів України» [12, с. 5]. Лексикографи, як бачимо, використовують методи опису термінологічного матеріалу, характерні для «золотого десятиліття». Для опису терміноло-гічних одиниць (близько 60 тис термінів) вико-ристано минулі та сучасні спеціальні видання з різних галузей знань, посібники, енциклопе-дичні, політехнічні, фахові перекладні й тлумачні словники, державні стандарти, довідники, періо-дичні видання. Укладачі подали до реєстру слов-ника одно-, дво- та багатослівні терміни, а також загальноновживані слова, наявні у фаховій літера-

турі, зазначивши, що в українській частині словника надавали перевагу термінам, які базуються на національній мовній основі. Автори створили словник, який насамперед має практичне призначення, тому до реєстру внесли не лише термінолексеми, а й так звані притермінні слова, без яких усна та писемна фахова мова не може обійтися. У цьому разі словник завжди стане в пригоді користувачам, які перекладають технічний текст із російської мови на українську, і навпаки. Отже, словник перекладний, двомовний; словникові статті розташовані в алфавітному порядку і побудовані гніздовим способом. Якщо однозначному російському термінові відповідає кілька українських еквівалентів, то порядок запису визначається ступенем їх уживаності в технічній літературі. У межах гнізд складні терміни розміщені за абеткою. Реєстрові слова російських термінів та їх українські відповідники виділені потовщеним шрифтом. Для опису термінологічного матеріалу автори використовують такі лексикографічні параметри: лексичні, акцентуаційні, морфологічні. У словнику подають багатозначні терміни, варіанти, наприклад, **будувати** 1. *строить*; *возводить*, (*з дерева*) *рубить*; 2. *создавать*; наводять синоніми, намагаючись повернути до вжитку «репресовані» за часів тоталітаризму або забутих термінів, щоб поставити їх в один синонімний ряд із теперішніми, використавши покликання *див.*, наприклад, **викирковування** – *выкирковывание*; *див.* **викайловування**; **карман**, **-а техн. та ін.** – *карман*; *див.* **кишеня**. У другому виданні словника автори зменшили кількість варіантних термінів в українському реєстрі, зазначивши, що «з варіантів *бетоноукладач*, *бетоноукладальник*, які були в першому томі, вибрано лише **бетоноукладач**, а з *краплевловлювач*, *краплевловник*, *крапеллов* – **краплевловлювач**». Омоніми подані в окремих словникових статтях і позначені арабськими цифрами вгорі праворуч: **ріг¹**, **рога** (*предмет*), **рогу** (*матеріал*) *рог*; **ріг²**, **рогу** (*зовнішній кут будинку, вулиці*) *рог*, *угол* [12, с. 6]. Українські терміни та їх російські відповідники подають у початковій формі з наголосами: іменники у Н. в. одн. або мн., якщо вони в множині часто вживані чи мають тільки таку форму; прикметники і дієприкметники – у Н. в. одн. ч. роду, крім субстантивованих прикметників ж. і с. родів; дієслова – у формі інфінітива, наприклад: **гострогубці**, **-ів мн.** *острогубцы*, **канавковий** *канавочный*. Автори звертають увагу користувачів на те, що для перекладу субстантивованих прикметників використали українські словотвірні моделі на **-льня**, які

були продуктивні в 20-х роках ХХ ст., і замість форм *випалювальна*, *роздягальна*, *нормувальна*, що подають сучасні словники, в українському реєстрі цієї праці запропоновано **випалювальня**, **роздягальня**, **нормувальня**. До реєстрових слів подають закінчення Р. в. одн., **інвентар**, **-я інвентарь**, **інструмент**, **-а** (*одиночний*), **-у** (*збірн.*) *инструмент*.

Ще однією вагомою сучасною лексикографічною працею є «Російсько-український словник з інженерних технологій» М. Ганіткевич і Б. Кінаша (2-е видання, 2013 р.) [11] із термінографічної серії *СловоСвіт*. Словник містить 42 тис термінів (деякі з тлумаченнями) з технологічних процесів у металообробній і будівельній справі, металургії, гірництві, енергетиці, тепло-техніці, хемічній промисловості, а також суміжні терміни з фізики, математики і хемії; рекомендований постійним науковим термінологічним семінаром Технічного комітету стандартизації науково-технічної термінології Держспоживстандарту та Міністерства освіти і науки України. Як зазначають автори, у словнику враховано вимоги Державного стандарту України ДСТУ 3966-2009 «Засади та правила розроблення стандартів на терміни та визначення понять», словника О. Пономаріва «Вживання літери “г”», 2000 р., нової редакції проекту українського правопису, а також Термінологічної правописної конвенції міжнародної конференції «Фізика в Україні» (Київ, 1993 р.) [11, с. 12–13].

Ця лексикографічна праця укладена гніздовим способом. У словнику зібрані загальномовні лексеми, що вживаються у значенні термінів, власне терміни і терміни-словосполучення. Російські терміни (та українські відповідники у покажчику) подано потовщеним шрифтом, наприклад: **гаечный** *мўтровий*, *гайковий*; **гак** *гак*, *-ка* (*металевий або дерев'яний стрижень, загнутий на одному кінці*). Укладачі в передмові підкреслили, що «характерна риса словника – це повнота відображення багатозначності російських термінів різнозначними українськими термінами. Не всі терміни-синоніми можуть видатися влучними, але невдалий у певній галузі термін може знайти застосування в іншій. Синонімія має також пізнавальну вартість і служить збагаченню інженерної уяви. Словник знайомить із багатством української мови, допомагає оволодіти її словотворчими засобами» [11, с. 6]. Наприклад, зі словникової статті «**привёртка** *прикручування*; *прикручення*; *прикрутка*, *-ки* (*предмет*)» дізнаємося, що в українській мові розрізняємо значення

процесу та назви предмета [11, с. 357]. Цінним є й те, що у словнику багатозначний російський термін передається різними українськими відповідниками з поясненнями, наприклад **редуктор** редуктор,-ра (1. механізм, який змінює величину швидкості обертання під час передачі руху від одного вала до іншого; 2. пристрій, який зменшує тиск рідини або газу в трубопроводі)» [11, с. 413]. Відновлюючи українську технічну термінологію, автори словника подають такі терміноодиниці: масло – *олива, олія, олій*; гайка – *мутра*.

Усі російські й українські терміни мають наголоси. Упорядники словника подають нормативні форми родового відмінка, що є важливим у вдосконаленні фахового мовлення: для іменників ч. р. на -у/-ю (*аналіз, -зу*), з основою на -р/-п (*якір, якоря; розціп, -щепу*); для іменників ч. р. та ж. р., коли виникають труднощі визначення родової належності іменника (*толь, толю*); для термінів, що пишуться через дефіс (*радіус-вектор, радіуса-вектора*); для субстантивованих прикметників (крива,-вої); до множинного іменника російської мови (**кусáчки [острогúбцы]** гострозубці,-ців, гострозубці,-ців). Ураховуючи питомі українські словотвірні моделі, автори словника послідовно подають «двозначні російські активні дієприкметники і віддієслівні прикметники активної здатності на -чий українським відповідником на -а[я,и]льний і розгорнутої заміної форми (**регуліруючий** регулювальний, регулівний). Інші російські віддієслівні прикметники активної здатності передано формами на -ний, -[і]вний, -ійний, -чий, -овий (**очистно́й** очисний; **пусковóй** зрушний, стартівий, пусковий; **разруші́тельный** руйнівний, руйнувальний) [11, с. 12].

Отже, аналізуючи лексикографічні праці термінографів Львівської політехніки [11; 12], простежуємо, що автори обґрунтовано продовжують відроджувати автентичні українські терміни, зафіксовані у словниках «золотого десятиліття». Також спостерігаємо повернення етимологічного написання та звучання технічних термінів. У передмовах до словників термінографічної серії *СловоСвіт* автори зазначають, що врахували вимоги нового Правопису української мови (1999 р.), тому в термінах чужомовного походження сполучення «іа» передають українським відповідником «ія»: *радіація, потенціал*; у термінах грецького та латинського походження сполучення «аи» українським «ав»: *авдіо, автентичний*; усунули розбіжність у написанні термінів із коренем «магнет», тобто *магнет, магнетик, магнетний, магнетострикія*; повернули притаманні

українській мові написання термінів *метер, циліндер, фільтер* (але *метра, циліндричний, фільтрувати* тощо), а також *проект, проєкція, йон*; у запозичених термінах негрецького походження та їхніх похідних подали латинську літеру h українською «г»; латинську літеру g – українською літерою «г»: *газ, гібс, градусент, реагент, сетнетоелектрик, оригінал, інтеграл*; усунули суперечності в написанні слова «хе́мія» та похідних від нього і подали *хе́мія, хемосорбція, хемоломінесценція* [11, с. 13].

Висновки і пропозиції. Проаналізувавши «Словник математичної термінології (проект) ч. II. Термінологія теоретичної механіки», який видав Ф. Калинович 1926 р., та «Словник технічної термінології (загальний): Проект», який уклали І. Шелудько та Т. Садовський 1928 р., можемо констатувати, що ці лексикографічні праці відображають основні тенденції «золотого десятиліття» української термінографії. Автори створювали словники, які мали практичне призначення, тому до реєстру вносили терміни і притермінні слова, які вживалися в усній і писемній фаховій мові. Укладачі звертали увагу на такі лексикографічні параметри: правописний, наголос, граматичну інформацію та сполучуваність термінів, частково семантичний. У цих словниках простежується спроба нормалізувати систему технічних позначень і широко подати наявні в українській мові альтернативні засоби називання, що демонструє потужний номінативний потенціал української мови, який допомагає досягти бажаної системності. Ці термінографічні праці важливі не тільки як термінологічний матеріал, а й як джерело норм української мови, які були вилучені з лексикографічних праць, коли радянське партійне керівництво взяло курс на русифікацію суспільства, на уподібнення мов.

Традиції укладання термінографічних праць «золотого десятиліття» продовжили автори сучасних словників із термінографічної серії *СловоСвіт*, започаткованої 2000 р. Дослідивши лексикографічний опис технічної термінології в перекладних словниках сучасного періоду розвитку термінографії, простежуємо, що лексикографи Національного університету «Львівська політехніка» та багато інших вітчизняних науковців обґрунтовано продовжують відроджувати автентичні українські терміни, тому подають у своїх словниках багатозначні терміни, синоніми, намагаючись повернути до вжитку терміноодиниці, «репресовані» за часів тоталітаризму. Ці терміни рекомендовані постійним науковим термінологічним семінаром Технічного комітету стандартизації науково-технічної термінології

Держспоживстандарту та Міністерства освіти і науки України, а також вимогами Державного стандарту. Для опису термінологічного матеріалу автори використовують лексичні, акцентуаційні, морфологічні лексикографічні параметри. Спостерігаємо повернення етимологічного написання та звучання технічних термінів згідно з новою редакцією Українського правопису. Варто зауважити, що провідні термінографи у своїх працях вживали і поступово впроваджували автентичні норми української літературної мови ще до ухвалення чинного правопису.

Отже, українська технічна термінологія надалі вимагає аналізу, що сприятиме дотриманню чин-

них державних стандартів, запобігатиме розбіжностям у поданні термінів у лексикографічних працях і в технічній літературі. Розглянуті питання, що стосуються розбудови реєстру словникових статей термінологічних словників, не є вичерпними і потребують нових досліджень. Подальшими напрямками опрацювання лексикографічних параметрів у термінографічних джерелах можуть бути такі: порівняльний аналіз лексикографічних джерел різних періодів на предмет подання лексикографічних параметрів у тлумачних термінологічних словниках; аналіз семантичного параметра подання термінологічного матеріалу у словниках різних типів тощо.

Список літератури:

1. Українське словникарство: історія, теорія, практика : колективна монографія / Г. П. Городиловська та ін. Львів : Галицька видавнича спілка, 2020. 208 с.
2. Гриценко П. Ю. Стратегії сучасних лінгвістичних досліджень і завдання академічної лінгвоукраїністики (за матеріалами наукової доповіді на засіданні Президії НАН України 18 квітня 2018 р.). *Вісник НАН України*. 2018. № 6. С. 64–74.
3. Гриценко П., Бріцин В. Цінне джерело формування української наукової мови [передмова]. *Словник технічної термінології (загальний)* / І. Шелудько, Т. Садовський. Київ : Вид. дім Дмитра Бурого, 2019. С. V–XX.
4. Заболоцький Ф., Заболоцька О., Гасько О. Структура англо-українського геодезичного словника та труднощі термінологічного перекладання. *Проблеми української термінології* : збірник наукових праць. Львів : Львівський нац. ун-т, 2008. С. 78–79.
5. Калинович Ф. Словник математичної термінології (проект). Ч. 2 Термінологія теоретичної механіки. Київ : Державне вид-во України, 1926. 80 с.
6. Кочан І. Словники Івана Шелудька: погляд з позиції ХХІ століття. *Вісник Національного університету «Львівська політехніка»*. Серія «Проблеми української термінології». 2010. № 676. С. 102–106.
7. Куньч З. Й. Класифікація мовностилістичних засобів у риторичному вченні Теофана Прокоповича. *Термінологічний вісник* : у 2-х ч. 2015. Вип. 3(1). С. 158–163.
8. Лепченко Я. За якими правилами укладає Інститут української наукової мови українську природничу номенклатуру. *Вісник Інституту української наукової мови*. 1928. Вип. 1. С. 25–29.
9. Мейзерська І. В. Лексикографічна параметризація: структурний та функціональний аспекти. *Вісник СумДУ*. 2007. № 1. Т. 1. С. 151–155.
10. Полюга Л. Проблематика процесів творення термінологічних словників. *Наукові записки Тернопільського національного педагогічного університету: Мовознавство*. 2007. С. 255–265.
11. Російсько-український словник з інженерних технологій : понад 40000 термінів / М. Ганіткевич, Б. Кінаш ; 2-е вид. Львів : Львівська політехніка, 2013, 1024 с.
12. Російсько-український та українсько-російський словник термінів будівництва й архітектури = Русско-украинский и украинско-русский словарь терминов строительства и архитектуры : в 2-х т. / за ред. Р. Кінаша. Т. 1. Російсько-український словник термінів будівництва й архітектури [близько 60 тис. термінів] / уклад. С. С. Жуковський та ін. Львів : Ліга-Прес, 2005. 960 с.
13. Симоненко Л. О. Українська термінографія: стан і перспективи. *Мовознавство*. 2014. № 4. С. 28–35.
14. Симоненко Л. О. Українське термінознавство: від витоків до сьогодення. *Наукова термінологія нового століття: теоретичні і прикладні виміри*. Рівне, 2016. С. 16–19.
15. Словник технічної термінології (загальний) / І. Шелудько, Т. Садовський. Київ : Вид. дім Дмитра Бурого, 2019. XX, 612 с. Репринт із видання 1928 р.
16. Старко В. Активні елементи в термінологічному словнику. *Проблеми української термінології*. 2006. № 559. С. 70–77.
17. Шерех Ю. Всеволод Ганцов. Олена Курило. Вінніпег : Український народний дім у Торонто, 1954. 76 с.
18. Широков В. А. Феноменологія лексикографічних систем. Київ : Наукова думка, 2004. 328 с.

Lytvyn O. O. ATTEMPTS TO NORMALIZE UKRAINIAN TECHNICAL TERMINOLOGY IN LEXICOGRAPHICAL WORKS

This article elucidates a problem of elaboration of technical terms during the period of rise of Ukrainian terminography (20-30s of the XX century). Peculiarities of separate works concerning lexicographical description of technical terms according to the stage of development of Ukrainian terminography are analysed, correlation of development of language and lexicography is shown. Dictionaries of the 1920s and 1930s reflect the development of terminological thought of that exact period, when the process of term creation obtained the features of deliberate and targeted activity, which involved philologists as well as engineers, and the ethnographic principle of dictionary compilation methodology was leading. It is shown that even at the initial stages of formation of native Ukrainian scientific terminology, in technical terminology they endeavored to achieve the desired system. It is pointed out that the authors of the dictionaries took into account the following lexicographic parameters: spelling, stress, grammatical information and compatibility of terms, the semantic parameter was partly presented. The article states that dictionaries of this period are important not only as terminological material, but also as a source of standards (normative norms) of the Ukrainian language, which were removed from lexicographical works when the Ukrainian language practically acquired (obtained) non-state status. The above mentioned dictionaries are exemplary for the creation and standardization of Ukrainian technical terminology and have become the basis for the development of Ukrainian scientific language in general.

A comprehensive analysis of lexicographic parameters of terminographic works of the modern period (late XIX – early XXI century), which state the Ukrainian technical terms, was accomplished. Having analyzed the lexicographic description of technical terminology in modern translation dictionaries, we see that the terminographers of Lviv Polytechnic reasonably continue to revive the authentic Ukrainian terms, stated in the dictionaries of the "golden decade". The authors present polysemantic terms, synonyms, trying to bring back into use the term units that were "repressed" in the days of totalitarianism; lexical, accentuation, morphological lexicographic parameters are used to describe the terminological material. We also notice the return of etymological spelling and the sound of technical terms, it is pointed out that terminographers in their works began to use and gradually introduce authentic standards of the Ukrainian literary language even before 2019, before the adoption of the current spelling.

Key words: *technical terminology, terminological dictionaries, lexicography, terminography, lexicographic parameters.*